

УДК 349.2

Мельник В.П.

кандидат юридичних наук, доцент кафедри
соціально-гуманітарних і правових дисциплін
Київського інституту інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри муніципального права
та адміністративно-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»

КОНВЕНЦІЯ ООН ПРО ПРАВА ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ ТА ЇЇ РОЛЬ У ЗДІЙСНЕННІ КОДИФІКАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ

У цій статті досліджуються ключові аспекти міжнародно-правового статусу Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю та її вплив на кодифікацію законодавства про соціальний захист. Визначено, що в умовах зростання чисельності осіб з інвалідністю, появи нових внутрішніх та зовнішніх викликів, необхідності проведення соціальних реформ, назріла проблема щодо розвитку новітнього законодавства у цій царині. Підкреслено основні проблеми розвитку новітньої моделі соціального захисту осіб з інвалідністю. Наголошено на ролі Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю на процес розвитку новітнього законодавства України про права осіб з інвалідністю. Визначено основні ознаки Конвенції. Зроблено висновки та пропозиції.

Ключові слова: соціальний захист; особа з інвалідністю; реабілітація; конвенція; ООН; кодифікація; Кодекс про права осіб з інвалідністю.

Мельник В.П. Конвенция ООН о правах лиц с инвалидностью и ее роль в осуществлении кодификации законодательства о социальной защите В этой статье исследуются ключевые аспекты международно-правового статуса Конвенции ООН о правах лиц с инвалидностью и ее влияние на кодификацию законодательства о социальной защите. Определено, что в условиях роста численности лиц с инвалидностью, появления новых внутренних и внешних вызовов, необходимости проведения социальных реформ, назрела проблема по развитию нового законодательства в этой области. Подчеркнуто основные проблемы развития новой модели социальной защиты лиц с инвалидностью. Отмечено роли Конвенции ООН о правах лиц с инвалидностью на процесс развития нового законодательства Украины о правах лиц с инвалидностью. Определены основные признаки Конвенции. Сделаны выводы и предложения.

Ключевые слова: социальная защита; человек с инвалидностью; реабилитация конвенция; ООН; кодификация; Кодекс о правах лиц с инвалидностью.

Melnik V. The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities and its role in the codification of legislation on social protection

This article explores the key aspects of the international legal status of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities and its impact on the codification of legislation on social protection. It is determined that in the conditions of increasing the number of persons with disabilities, the appearance of new internal and external challenges, the need for social reforms, the problem with developing the latest legislation in this area has risen. The main problems of development of the newest model of social protection of persons with disabilities are emphasized. The role of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities is emphasized on the process of development of the newest legislation of Ukraine on the rights of persons with disabilities. The main features of the Convention are defined. Conclusions and suggestions are made.

Key words: social protection; person with a disability; rehabilitation; convention; UN; codification; Code of the Rights of Persons with Disabilities

Здійснення в Україні реформи соціального захисту осіб з інвалідністю, просування по шляху якісного і системного реформування соціальної сфери, тісно пов'язано із процесами щодо утвердження системи якісних цінностей та стандартів, розвиток новітнього бачення на систему прав, свобод та запитів таких осіб. Достатньо конструктивною видається позиція М.І. Іншина, Д.І. Сірохи, що у контексті таких реформувань, провідне місце варто надати вирішенню проблем щодо підвищення

ефективності, дієвості та доступності права на соціальних захист, а також інших соціальних прав осіб з інвалідністю [1; 2, с.17-22]. Принагідно підкреслити, що історичне прагнення України щодо входження до міжнародного співтовариства, європейської спільноти тісно пов'язане із гармонізацією економічних, правових та соціальних процесів. Особливо цінною видається соціальна інтеграція. Як відомо, міжнародна, у тому числі європейська, спільнота розвивається на засадах інклюзивності, доступності, зручності, впровадження засад універсального дизайну [3, с.199-215], що дозволяє особам з інвалідністю мати можливість бути задіяними до усіх суспільних процесів. При цьому, суспільна, соціальна, державно-правова інтеграція людей з інвалідністю є ключовою передумовою їх адаптації у державі. Ці процеси об'єктивно посилюються тенденціями щодо зростання чисельності осіб з інвалідністю, викликами внутрішніх та зовнішніх загроз. Також, варто урахувати те, що зауважити, що Україною, по суті, було успадковано радянську модель соціального захисту осіб з інвалідністю, яка базувалась на державному управлінні, у тому числі фінансуванні. Державний соціальний захист осіб з інвалідністю було легітимізовано на підставі ухваленого ще 21 березня 1991 року Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» [4]. Цим Законом було визначено основоположні засади та положення щодо функціонування системи державного соціального захисту осіб з інвалідністю, домінуюча роль держави по відношенню до надання таким особам окремих видів соціального захисту. Однак, цим Законом не було системно означено правове регулювання соціального захисту осіб з інвалідністю, що об'єктивно призвело до ухвалення парламентом окремих законів, підзаконних нормативно-правових актів з цих питань. Саме це зумовило те, що відповідний Закон повною мірою не відповідає приписам Основного Закону України (ст.ст.3,8, 46, 92), які передбачають помітну та ключову роль закону з питань прав осіб з інвалідністю.

Очевидні спроби протягом 1991-2018р.р. [1; 5] удосконалити та модернізувати систему державного соціального захисту осіб з інвалідністю виявилися малоефективними та неконструктивними.

Якісно нові, сутнісні передумови до удосконалення правового регулювання соціального захисту осіб з інвалідністю тісно пов'язані із виробленням міжнародною спільнотою фундаментальних соціальних стандартів з питань прав осіб з інвалідністю. Принагідно підкреслити, що 13 грудня 2006 року Генеральною Асамблеєю ООН було схвалено Конвенцію про права осіб з інвалідністю [6], на підставі якої було визначено людиноцентричну концепцію соціального захисту осіб з інвалідністю. При цьому, голова увагу зроблена на поєднання зусиль суспільства і держави, пріоритетність потреб, запитів та інтересів осіб з інвалідністю. Верховною Радою України було ратифіковано цей фундаментальний міжнародно-правовий акт ООН 16 грудня 2009 року [7].

Ратифікація Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю стала важливим кроком на шляху: 1) розвитку інклюзивного суспільства, проведення соціальних реформ; 2) впровадження міжнародних стандартів з питань прав осіб з інвалідністю; 3) розвиток новітньої моделі соціального захисту осіб з інвалідністю; 4) здійснення кодифікації законодавства про права осіб з інвалідністю.

Варто відзначити, що такий позитивний та конструктивний сигнал міжнародної спільноти не сприяв розвитку в Україні якісних та системних механізмів розбудови новітнього законодавства про права осіб з інвалідністю, що пов'язано із наступними: складність розвитку інклюзивного суспільства і держави; недосконалість механізмів імплементації міжнародних соціальних стандартів; недосконалість реалізації приписів Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю; складність, суперечливість, недосконалість норм чинного законодавства; домінуюча роль підзаконних нормативно-правових актів; складність механізмів реалізації, гарантування та правової охорони прав осіб з інвалідністю; складність механізмів нагляду, контролю тощо.

Метою наукової статті є науково-теоретичне дослідження проблем щодо здійснення кодифікації законодавства про соціальний захист осіб з інвалідністю через призму реалізації норм Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю. У юридичній літературі питання окресленої проблематики досліджувалось у працях таких вчених-юристів як: Н.Б. Болотіна, М.І. Іншин, В.Л. Костюк, В.П. Мельник, П.Д. Пилипенко, С.М. Прилипко, Д. І. Сіроха, С.М. Синчук, О.В. Тищенко, Н.М. Хуторян, М.М. Шумило, Л.П. Шумна, В.І. Щербина, О.М. Ярошенко та інші. Поділяючи напрацювання цих та інших вчених, розвиток доктринальний позицій провідних шкіл соціального права, зокрема, київської школи соціального права (акад. Іншин М.І.), буде доречним вказати, що вони мають виступити соціально-правовим базисом розбудови новітнього законодавства про права осіб з інвалідністю, його кодифікації, з урахуванням міжнародних соціальних стандартів. У цьому контексті на особливу увагу заслуговують наукові здобутки Центру проблем імплементації європейського соціального права.

Насамперед, можна погодитися із М.І. Іншином, Д.І. Сірохою, які наголошують на тому, що

розвиток новітнього законодавства про права осіб з інвалідністю передбачає здійснення системної соціальної реформи на основі міжнародних (європейських) соціальних стандартів [8, с.15-17; 9, с.14-17].

З правової точки зору, Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (ст.4) (далі – Конвенція) ґрунтується на таких засадах як: повага до притаманної людині гідності, її особистої самостійності, зокрема свободи робити власний вибір, і незалежності; недискримінація; повне й ефективне залучення та включення до суспільства; повага до особливостей осіб з інвалідністю і прийняття їх як компонента людської різноманітності й частини людства; рівність можливостей; доступність; рівність чоловіків і жінок; повага до здібностей дітей з інвалідністю, що розвиваються, і повага до права дітей з інвалідністю зберігати свою індивідуальність. Очевидно, що такі засадничі положення, покликані сприяти залученню людей з інвалідністю до усіх сфер суспільного і державного життя, бути активними учасниками державотворчих процесів.

Прикметно відзначити, що Конвенція встановлює низку принципових організаційно-правових гарантій щодо реалізації її положень. За змістом конвенції, держави-учасниці зобов'язуються забезпечувати й заохочувати повну реалізацію всіх прав людини й основоположних свобод всіма особами з інвалідністю без будь-якої дискримінації за ознакою інвалідності. Із цією метою держави-учасниці зобов'язуються: вживати всіх належних законодавчих, адміністративних та інших заходів для здійснення прав, що визнаються в цій Конвенції; вживати всіх належних заходів, зокрема законодавчих, для зміни чи скасування існуючих законів, постанов, звичаїв та практик, які є дискримінаційними стосовно осіб з інвалідністю; урахувати осіб з інвалідністю в усіх стратегіях і програмах захисту і заохочення прав людини; утримуватися від будь-яких дій або методів, які не узгоджуються із цією Конвенцією, і забезпечувати, щоб державні органи та установи діяли відповідно до цієї Конвенції; уживати всіх належних заходів для усунення дискримінації за ознакою інвалідності з боку будь-якої особи, організації або приватного підприємства; проводити або заохочувати дослідну та конструкторську розробку товарів, послуг, устаткування та об'єктів універсального дизайну, пристосування яких до конкретних потреб особи з інвалідністю вимагало б якомога меншої адаптації й мінімальних витрат, сприяти наявності й використанню їх, а також просувати ідею універсального дизайну під час вироблення стандартів і керівних орієнтирів; проводити або заохочувати дослідну та конструкторську розробку, а також сприяти наявності й використанню нових технологій, зокрема інформаційно-комунікаційних технологій, засобів, що полегшують мобільність, обладнання та допоміжних технологій, підхожих для осіб з інвалідністю, приділяючи першочергову увагу недорогим технологіям; надавати особам з інвалідністю доступну інформацію про засоби, що полегшують мобільність, обладнання та допоміжні технології, зокрема нові технології, а також інші форми допомоги, допоміжні послуги та об'єкти; заохочувати викладання спеціалістам і персоналу, що працюють з особами з інвалідністю, прав, які визнаються в цій Конвенції, щоб удосконалювати надання гарантованих цими правами допомоги та послуг.

Варто відзначити, що стосується економічних, соціальних та культурних прав, то кожна держава-учасниця зобов'язується вживати, максимально залучаючи наявні в неї ресурси, а у випадку необхідності - удаючися до міжнародного співробітництва, заходів для поступового досягнення повної реалізації цих прав без шкоди для тих сформульованих у цій Конвенції зобов'язань, які є безпосередньо застосовними відповідно до міжнародного права. При цьому, під час розробки й застосування законодавства й стратегій, спрямованих на виконання цієї Конвенції, і в рамках інших процесів ухвалення рішень з питань, що стосуються осіб з інвалідністю, держави-учасниці тісно консультуються з особами з інвалідністю, зокрема дітьми з інвалідністю, й активно залучають їх через організації, що їх представляють.

Також, необхідно підкреслити, що ніщо в цій Конвенції не зачіпає будь-яких положень, які більшою мірою сприяють реалізації прав осіб з інвалідністю і можуть міститися в законах держави-учасниці або нормах міжнародного права, що є чинними в цій державі. Не допускається жодне обмеження чи применшення будь-яких прав людини й основоположних свобод, що визнаються або існують у будь-якій державі-учасниці цієї Конвенції на підставі закону, конвенцій, правил або звичаїв, під приводом, що в цій Конвенції не визнаються такі права чи свободи або що в ній вони визнаються в меншому обсязі.

Прикметно відзначити, що Конвенція включає низку найбільш принципових соціальних прав, які визначають сутність та характер соціально-правового статусу таких осіб (наприклад, право на освіту, право на здоров'я, право на абілітацію та реабілітацію, право на зайнятість, право на працю, право на достатній життєвий рівень, право на соціальний захист тощо).

Норми Конвенції (ст.25) закріплюють право на охорону здоров'я. Так, у ній закріплено, що держави-учасниці визнають, що особи з інвалідністю мають право на найбільш досяжний рівень здоров'я без дискримінації за ознакою інвалідності. Вони вживають усіх належних заходів для забезпечення доступу осіб з інвалідністю до послуг у сфері охорони здоров'я, які враховують гендерну специфіку, у тому числі до реабілітації за станом здоров'я. Зокрема, держави-учасниці: забезпечують особам з інвалідністю той самий набір, якість і рівень безплатних або недорогих послуг і програм з охорони здоров'я, що й іншим особам, зокрема у сфері сексуального та репродуктивного здоров'я та за державними програмами охорони здоров'я, що пропонуються населенню; надають послуги у сфері охорони здоров'я, які необхідні особам з інвалідністю безпосередньо з причини їхньої інвалідності, зокрема послуги з ранньої діагностики, а в підходящих випадках - корекції та послуги, покликані звести до мінімуму та запобігти подальшому виникненню інвалідності, зокрема серед дітей і людей похилого віку; організують такі послуги у сфері охорони здоров'я якомога ближче до місць безпосереднього проживання цих людей, зокрема в сільських районах; вимагають, щоб спеціалісти з охорони здоров'я надавали особам з інвалідністю послуги такої самої якості, що й іншим особам, зокрема на підставі вільної та поінформованої згоди через, серед іншого, підвищення обізнаності стосовно прав людини, гідності, самостійності й потреб осіб з інвалідністю за рахунок навчання та прийняття етичних стандартів для державної та приватної охорони здоров'я; забороняють дискримінацію стосовно осіб з інвалідністю під час надання медичного страхування та страхування життя, якщо останнє дозволене національним правом, і передбачають, що воно надається на справедливих і розумних засадах; не допускають дискримінаційної відмови в охороні здоров'я чи послугах у цій галузі чи отриманні продовольчих продуктів або рідин з причини інвалідності.

Конвенцією (ст.28) передбачено, що держави-учасниці визнають право осіб з інвалідністю на достатній життєвий рівень для них самих та їхніх сімей, що включає достатнє харчування, одяг та житло, і на безперервне поліпшення умов життя й вживають належних заходів для забезпечення та заохочення реалізації цього права без дискримінації за ознакою інвалідності. Крім того, держави-учасниці визнають право осіб з інвалідністю на соціальний захист і на користування цим правом без дискримінації за ознакою інвалідності й вживають належних заходів для забезпечення та заохочення реалізації цього права, зокрема заходів: із забезпечення особам з інвалідністю рівного доступу до отримання чистої води та із забезпечення доступу до належних і недорогих послуг, пристроїв та іншої допомоги для задоволення потреб, пов'язаних з інвалідністю; із забезпечення особам з інвалідністю, зокрема жінкам, дівчатам і людям похилого віку з інвалідністю, доступу до програм соціального захисту й програм скорочення масштабів бідності; із забезпечення особам з інвалідністю та їхнім сім'ям, що живуть в умовах бідності, доступу до допомоги з боку держави з метою покриття витрат, пов'язаних з інвалідністю, зокрема належного навчання, консультування, фінансової допомоги та тимчасового патронажного догляду; із забезпечення особам з інвалідністю доступу до програм державного житла; із забезпечення особам з інвалідністю доступу до пенсійних допомоги та програм.

Отже, характеризуючи сутність та зміст Конвенції, слід відзначити такі основні особливості: виступає міжнародно-правовим базисом розбудови інклюзивної міжнародної спільноти, у тому числі міжнародного соціального захисту; виступає міжнародно-правовим базисом міжнародних соціальних стандартів з питань прав осіб з інвалідністю; виступає міжнародно-правовим базисом розбудови національного законодавства про соціальний захист осіб з інвалідністю; виступає міжнародно-правовим базисом розбудови національного законодавства про права осіб з інвалідністю; виступає міжнародно-правовим базисом кодифікації законодавства про соціальний захист; виступає міжнародно-правовим базисом кодифікації законодавства про права осіб з інвалідністю.

Таким чином, урахувавши викладене, основними напрямками реалізації положень Конвенції у контексті кодифікації законодавства про соціальний захист осіб з інвалідністю є наступні: 1) подальший розвиток інклюзивного суспільства; 2) формування ефективних механізмів імплементації положень та приписів Конвенції; 3) консолідація зусиль суспільства та держави щодо основних міжнародних соціальних стандартів з питань прав осіб з інвалідністю; 4) формування ефективної моделі соціально-правового статусу осіб з інвалідністю; 5) формування та затвердження Національної стратегії реформування соціального захисту осіб з інвалідністю, з урахуванням міжнародних соціальних стандартів, досягнень шкіл соціального права, позицій експертів, інститутів громадянського суспільства, визначення принципів кодифікаційних процесів у сфері соціального захисту; 6) розробка проекту Соціального кодексу з урахуванням міжнародних соціальних стандартів, досягнень шкіл соціального права, позицій експертів, інститутів громадянського суспільства; 7) розробка проекту Кодексу про права осіб з інвалідністю у рахуванням положень відповідної

Національної стратегії, з урахуванням міжнародних соціальних стандартів, досягнень шкіл соціального права, позицій експертів, інститутів громадянського суспільства; 8) системне та комплексне обговорення проектів Соціального кодексу та Кодексу про права осіб з інвалідністю, здійснення експертиз, їх доопрацювання; 9) ухвалення Верховною Радою України Соціального кодексу України як національного кодифікованого закону у сфері соціального захисту; 10) ухвалення Верховною Радою України Кодексу про права осіб з інвалідністю як національного кодифікованого закону у сфері прав таких категорій осіб; 11) формування єдиної національної інституції уповноваженого з прав осіб з інвалідністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України. Закон України 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст. 141.
2. Іншин М.І., Сіроха Д.І. Соціальна держава: сутність та перспективи / М.І. Іншин, Д.І. Сіроха. *Актуальні проблеми соціального права: збірник матеріалів учасників всеукраїнських соціальних програм (заходів) ВГОІ «Інститут реабілітації та соціальних технологій» у 2014р./* За загальною редакцією М.І. Іншина, В.Л. Костюка, В.О. Попелюшка. К.: ПВГОІ «ІРСТ Україна», 2015. С.17-22.
3. Костюк В.Л. Міжнародні стандарти прав осіб з інвалідністю умовах правової, соціальної держави: теоретико-правовий аспект/В.Л. Костюк//*Актуальні проблеми соціального права в Україні: збірник наукових праць/* за ред. М.І. Іншина, В.І. Щербини, С.Я. Вавженчука; відпов. ред. І.С. Сахарук. Харків: «Юрайт», 2017. С.199-215.
4. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні: Закон України від 21 березня 1991 року № 875-ХІ. *Відомості Верховної Ради*. 1991. №21. Ст.252.
5. Про реабілітацію інвалідів в Україні. Закон України від 6 жовтня 2005 року №2961-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. №2-3. Ст.36.
6. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю: Конвенція ООН від 13.12.2006р. *Офіційний вісник України* від 19.03.2010р., №17, стор.93.
7. Про ратифікацію Конвенції про права осіб з інвалідністю і Факультативного протоколу до неї: Закон України від 16 грудня 2009р. №1767-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1767-17>.
8. Іншин М.І., Сіроха Д.І. Соціальний захист в Україні: сутність, проблеми та перспективи М.І. Іншин, Д.І. Сіроха. *Актуальні проблеми соціального права. Випуск II: науково-практичний посібник. Збірник матеріалів всеукраїнських соціальних програм (заходів) ВГОІ "Інститут реабілітації та соціальних технологій" у 2015 р./* за заг. ред. Іншина М.І., Костюка В.Л., Мельника В.П.К.: ПВГОІ "ІР СТ Україна", 2016. С. 14-18.
9. Іншин М.І., Сіроха Д.І. Соціальний захист осіб з інвалідністю в умовах правової держави: проблеми та перспективи. М.І. Іншин, Д.І. Сіроха. *Актуальні проблеми соціального права. Випуск IV: науково-практичний посібник. Збірник матеріалів всеукраїнських соціальних програм (заходів) ВГОІ "Інститут реабілітації та соціальних технологій" у 2017 р./* за заг. ред. Іншина М.І., Костюка В.Л., Мельника В.П.К.: ПВГОІ "ІР СТ Україна", 2018. С. 14-17.